

Imatge, formació religiosa i educació a la revista il·lustrada *Lluc* (1921-1973)¹ *Image, religious training and education in the illustrated magazine Lluc (1921-1973)*

Llorenç Gelabert Gual
llorens.gelabert@uib.es
Universitat de les Illes Balears (Espanya)

Xavier Motilla Salas
xavier.motilla@uib.es
Universitat de les Illes Balears (Espanya)

Data de recepció de l'original: gener de 2014

Data d'acceptació: març de 2014

RESUM

L'ús de la fotografia com a font per a la investigació en història de l'educació, així com el debat que aquest fet ha generat, actualment es reflecteix en importants i valuoses aportacions. En aquest sentit, una línia d'investigació, que inclou algunes aportacions en els darrers anys, és la que ha prestat atenció a l'ús que es feia de la

¹ Article elaborat en el marc del projecte «Inventario y estudio de las colecciones de fuentes fotográficas para la historia de la educación en Mallorca (1939-1990)», finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació del Pla Nacional d'R+D+I, referència EDU2011-23831. Els autors d'aquest text són membres del Grup d'Estudis d'Història de l'Educació de la Universitat de les Illes Balears, que ha rebut el patrocini de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears i concretament de la Direcció General de Recerca, Desenvolupament Tecnològic i Innovació de la Conselleria d'Innovació, Interior i Justícia i el cofinançament amb fons FEDER.

fotografia com a instrument per reforçar els discursos textuais en la premsa i les revistes il·lustrades en reportatges gràfics d'interès educatiu adreçats a un públic no especialitzat. Les revistes d'informació gràfica o il·lustrades són una font de documentació encara poc explorada pels historiadors de l'educació tot i que són molt abundants a l'Estat espanyol des de mitjan vuit-cents i s'hi poden localitzar una gran quantitat d'imatges escolars –i educatives en un sentit més ampli– elaborades pels pioners del fotoperiodisme. En aquesta línia, en el present article, pretenem apropar-nos a l'ús que es féu de la fotografia a la revista il·lustrada *Lluc*, en el període que va de 1921 a 1973, per reforçar els reportatges, les notícies i informacions d'interès educatiu que s'hi publicaren, en un sentit genèric i ampli, incloent-hi la formació religiosa. L'esmentada publicació s'ha d'analitzar i entendre en el si de les diverses revistes il·lustrades aparegudes a Mallorca, per la qual cosa prestarem atenció, succinta, al desenvolupament del fotoperiodisme i la premsa il·lustrada de manera genèrica, d'una banda, i als orígens i el desenvolupament de les publicacions periòdiques gràfiques i il·lustrades a l'illa més gran de l'arxipèlag balear, d'una altra, parant a la revista i llurs editors i en el ric fons fotogràfic que conté.

PARAULES CLAU: fotografia, revistes il·lustrades, formació religiosa, educació, *Lluc*, Mallorca.

ABSTRACT

The use of photography as a research source in the history of education and the debate that it has generated has by now important and valuable contributions. In this sense, a line of research (with some contributions in recent years) has paid attention to the use of photography as a means to reinforce the textual discourse in the press and magazines illustrated in graphic reports of educational interest aimed at a general audience. Graphic or illustrated magazines are a source of documentation which is still unexplored by historians of education despite being abundant in Spain since the mid-19th century. These magazines display plenty of school pictures –which are educational in a broader sense– taken by the pioneers of photojournalism. Therefore, in this article, we intend to approach to the use of photography in the illustrated magazine *Lluc*, in the period from 1921 to 1973, in order to underline the reports, news and information of educational interest that were published, in a general sense, including religious education. This publication must be analyzed and understood keeping in mind the diverse illustrated magazines appeared in Mallorca. Accordingly, we will study, on the one hand, the development of photojournalism and the illustrated press in any general

way, and on the other hand, the origins and development of periodicals and graphic and illustrated magazines in the largest island of the Balearic archipelago, paying attention to publications, their editors and their rich photographic archives.

KEY WORDS: photography, illustrated magazines, religious training, education, *Lluc*, Mallorca.

RESUMEN

El uso de la fotografía como fuente para la investigación en historia de la educación, así como el debate que este hecho ha generado, se refleja en la actualidad en importantes y valiosas aportaciones. En este sentido, una línea de investigación, que incluye algunas aportaciones en los últimos años, es la que ha prestado atención al uso que de la fotografía se hacía como instrumento para reforzar los discursos textuales en la prensa y las revistas ilustradas en reportajes gráficos de interés educativo dirigidos a un público no especializado. Las revistas de información gráfica o ilustradas son una fuente de documentación todavía poco explorada por los historiadores de la educación a pesar de ser muy abundantes en España desde mediados del siglo XIX y en ellas se pueden localizar una gran cantidad de imágenes escolares y educativas, en un sentido más amplio, elaboradas por los pioneros del fotoperiodismo. En esta línea, en el presente artículo, pretendemos acercarnos al uso que de la fotografía se hizo en la revista ilustrada *Lluc*, en el período comprendido entre 1921 y 1973, con la finalidad de ilustrar reportajes, noticias e informaciones de interés educativo que se publicaron en ella, incluyendo la formación religiosa. Dicha publicación debe analizarse y entenderse en el seno de las diversas revistas ilustradas aparecidas en Mallorca, para lo cual prestaremos atención, sucinta, al desarrollo del fotoperiodismo y la prensa ilustrada de forma genérica, por una parte, y a los orígenes y desarrollo de las publicaciones periódicas gráficas e ilustradas en la isla mayor del archipiélago balear, por otro, prestando especial atención a la revista objeto de nuestro análisis, a sus editores y al rico fondo fotográfico que contiene.

PALABRAS CLAVE: fotografía, revistas ilustradas, formación religiosa, educación, *Lluc*, Mallorca.

1. INTRODUCCIÓ

L'ús de la fotografia com a font per a la investigació en història de l'educació i el paper que aquesta pot jugar en aquest sentit, així com el debat que aquest fet ha generat, actualment es reflecteix en importants i valuoses aportacions que s'han anat intensificant en els darrers anys —més enllà de la publicació de Peter Burke de l'obra *Eyewitnessing: The Uses of Images as Historical Evidence*,² que motivà els investigadors i historiadors en general a fer ús de les fonts iconogràfiques que, tot i això, encara ara són poc treballades.

Aquest debat entre la nostra comunitat s'encetà en certa manera amb els precedents que suposaren diversos treballs publicats per Yves Gauzeau, Serge Chassagne i Élisabeth Bassargett, en 1986, a la revista *Historie de l'Éducation*,³ i tingué continuïtat en la XX edició de la International Standing Conference of the History of Education (ISCHE), que se celebrà a Lovaina (Bèlgica) en 1998 i que prestà atenció al paper d'allò que és visual en la construcció de l'espai educatiu a través de la història, sota el títol suggeridor «Imagine, all the education... The visual in the making of the educational space through history».⁴ Algunes de les aportacions que es feren en la XX edició de la ISCHE foren recollides, dos anys més tard, a la revista *Paedagogica Historica* amb un monogràfic intítulat «The challenge of the visual in the history of education».⁵ Així mateix, la revista *History of Education* publicà en 2001 algunes de les reflexions sobre les imatges com a historiografia emergent i nou camp d'ex-

² BURKE, Peter. *Eyewitnessing: The Uses of Images as Historical Evidence*. Ithaca: University Press, 2001. Per a l'edició en castellà vegeu: BURKE, Peter. *Visto y no visto. El uso de la imagen como documento histórico*. Barcelona: Crítica, 2001.

³ Vegeu: GAULUPEU, Yves. «L'histoire en images à l'école primaire. Un exemple: la Révolution française dans les manuels élémentaires (1870-1970)», *Historie de l'Éducation* [París], núm. 30 (1986), pàg. 29-52; CHASSAGNE, Serge. «Éducation et peinture au XIXe siècle: un champ iconique en friches», *Ibidem*, pàg. 53-59, i BASSARGETTE, Élisabeth. «Le mouchoir illustré rouennais. Une imagerie éducative», *Ibidem*, pàg. 61-66.

⁴ DEPAEPE, Marc; HENKENS, Bregt (ed.). *Imagine, all the education... The visual in the making of the educational space through history. Programme and abstract book of the XXth International Standing Conference for the History of Education*. Leuven: ISCHE, 1998.

⁵ DEPAEPE, Marc; HENKENS, Bret. «The History of Education and the Challenge of the Visual», *Paedagogica Historica. International journal of the history of education* [Gent], 36/1 (2000), pàg. 11-17. Aportacions interessants en el sentit del monogràfic esmentat, entre altres, són: NÓVOA, Antonio. «Ways of Saying, Ways of Seeing Public Images of Teachers (19th-20th Centuries)», *Ibidem*, pàg. 21-52; VÍNAO, Antonio. «Iconology and Education: Notes on the Iconographic Representation of Education and Related Terms», *Ibidem*, pàg. 75-92; JIMÉNEZ TRUJILLO, José F. «Another View on Education: Educational Policy of the Second Republic of Spain Seen from Pictorial Humor in Satirical and Conservative Press», *Ibidem*, pàg. 427-448.

perimentació metodològica que es feren al seminari celebrat dos anys abans a Lahti (Finlàndia) en el marc de la conferència anual de l'European Educational Research Association (EERA).⁶ Aquestes reflexions tingueren continuïtat, poc després, en el marc de la conferència anual de l'EERA, en un seminari celebrat a Edimburg (Escòcia).⁷ Autors d'aportacions innovadores en aquest àmbit, com la d'Ian Grosvenor, Martin Lawn, Catherine Burke, Kate Rousmaniere i Eric Margolis, entre altres, des de llavors ençà ens han ofert anàlisis de diverses fonts visuals, especialment fotogràfiques, recollides a la revista *History of Education*, que ha demostrat l'interès constant per la temàtica.⁸

A Espanya, en el marc del XII Coloquio Nacional de Historia de la Educación de la Sociedad Española de Historia de la Educación, celebrat a Burgos en 2003, es reflexionà sobre la imatge com a font historicoeducativa, en una secció dedicada a «Iconografía y educación. La imagen como representación y como medio».⁹ Tanmateix, fou María del Mar del Pozo, qui en 2006 en un monogràfic de la revista *Historia de la Educación*, dedicat a les noves tendèn-

⁶ Pel que fa al monogràfic publicat a *History of Education*, entre altres, vegeu: GROSVENOR, Ian; LAWN, Martin. «Ways of seeing in education and schooling: emerging historiographies», *History of Education. Journal of the History of Education Society* [Londres], 30/2 (2001), pàg. 105-108; ROUSMANIERE, Kate. «Questioning the visual in the history of education», *Ibidem*, pàg. 109-116; LAWN, Martin; GROSVENOR, Ian. «When in doubt, preserve»: exploring the traces of teaching and material culture in English schools», *Ibidem*, pàg. 117-127, i BURKE, Catherine. «Hands on history: Towards a critique of the "everyday"», *Ibidem*, pàg. 191-201.

⁷ Les aportacions foren recollides a: MIETZNER, Ulrike; MYERS, Kevin; PEIM, Nick. *Visual History. Images of Education*. Bern: Peter Lang, 2005.

⁸ Les aportacions interessants dels autors esmentats en aquest sentit, a més de les assenyalades abans, publicades a *History of Education* (2001), entre altres, són: GROSVENOR, Ian; LAWN, Martin; ROUSMANIERE, Kate (ed.). *Silences and images. The social history of the classroom*. Nova York: Peter Lang, 1999; MARGOLIS, Eric. «Class pictures: Representations of race, gender and ability in a century of school photography», *Visual Studies* [Oxford], 14/1 (1999), pàg. 7-38; GROSVENOR, Ian; LAWN, Martin; ROUSMANIERE, Kate. «Imagining past schooling: The necessity for montage», *Review of Education, Pedagogy and Cultural Studies* [Oxford], 22/1 (2000), pàg. 71-85; MARGOLIS, Eric; ROWE, Jeremy. «Images of assimilation: photographs of Indian schools in Arizona», *History of Education. Journal of the History of Education Society* [Londres], 33/2, (2004), pàg. 199-230; BURKE, Catherine. «The body of the schoolchild in the history of education», *Ibidem*, 36/2 (2007), pàg. 165-171; BURKE, Catherine; RIBEIRO DE CASTRO, Helena. «The school photograph: Portraiture and the art of assembling the body of the schoolchild», *Ibidem*, 36/2 (2007), pàg. 213-226; MARGOLIS, Eric; FRAM, Sheila. «Caught napping: Images of surveillance, discipline and punishment on the body of the school child», *Ibidem*, 36/2 (2007), pàg. 193-194; GROSVENOR, Ian. «From the "Eye of History" to "a Second Gaze": The visual archive and the marginalized in the history of education», *Ibidem*, 36/4 (2007), pàg. 607-622; BURKE, Catherine; GROSVENOR, Ian. «The progressive image in the history of education: stories of two schools», *Visual Studies* [Oxford], 22/2 (2007), pàg. 155-168.

⁹ Les aportacions de diversos autors, de temàtiques variades i no centrades exclusivament en la fotografia, foren recollides a: *Etnohistoria de la Escuela. XII Coloquio Nacional de Historia de la Educación*. Burgos: Universidad de Burgos, Sociedad Española de Historia de la Educación, 2003, pàg. 333-474.

cies historiogràfiques, incidí en un article que tractava del valor de la imatge –d’allò que és visual– per a la història de l’educació, en el qual, fent un recorregut per la panoràmica internacional i per la polèmica suscitada sobre l’ús de la fotografia com a font en la història de l’educació, convidava la nostra comunitat a entrar en el debat.¹⁰ Aquest fet motivà l’organització d’una jornada de debat i reflexió, celebrada a Palma en 2008, amb María del Mar del Pozo, Bernardo Riego i un grup de professors de procedència interdisciplinària de la Universitat de les Illes Balears aplegats al voltant d’un projecte d’R+D+I finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació del Pla Nacional, la investigadora principal del qual era Francesca Comas, sobre la imatge fotogràfica com a font historicoeducativa, del qual sorgí la idea de publicar un monogràfic específic. Així fou que la revista *Educació i Història* publicà en 2010 un número dedicat a «Fotografia i història de l’educació», coordinat per Francesca Comas, que aplegà contribucions d’especialistes nacionals i internacionals sobre aquest tema, l’objectiu del qual fou acostar al lector el debat obert sobre els usos i les utilitats de la fotografia com a font per a la història de l’educació.¹¹ Aquest debat tingué continuïtat en una revisió posterior sobre l’ús de la imatge en la investigació historicoeducativa duta a terme per Carmen Sanchidrián.¹² Actualment, hom podria dir que s’ha passat, en certa manera, de l’entusiasme inicial per part dels investigadors sobre les possibilitats de la fotografia com a font per a la història de l’educació a un cert escepticisme sobre aquesta qüestió

¹⁰ DEL POZO ANDRÉS, María del Mar. «Imágenes e Historia de la Educación: construcción, reconstrucción y representación de las prácticas escolares en el aula», *Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria* [Salamanca], núm. 25 (2006), pàg. 291-315.

¹¹ Vegeu: COMAS RUBÍ, Francesca. «Presentació: Fotografia i Història de l’Educació», *Educació i Història. Revista d’Història de l’Educació* [Barcelona], núm. 15 (gener-juny 2010), pàg. 9-15; RIEGO AMÉZAGA, Bernardo. «Mirant a la història i aprenent a experimentar amb nous mètodes», *Ibidem*, pàg. 19-39; RODRÍGUEZ DE LAS HERAS, Antonio. «L’ús pedagògic de la fotografia històrica», *Ibidem*, pàg. 41-54; ARGERICH, Isabel. «Imatges fotogràfiques de temàtica educativa en col·leccions i arxius públics i privats», *Ibidem*, pàg. 55-72; AGUILÓ RIBAS, Catalina; MULET GUTIÉRREZ, Maria Josep; PINYA LLINAS, Paula. «La fotografia de temàtica escolar en arxius no especialitzats. Notes sobre fons en imatge a Mallorca», *Ibidem*, pàg. 73-98; DEPAEPE, Marc; SIMON, Frank. «Sobre el treball amb fonts: consideracions des del taller sobre història de l’educació», *Ibidem*, pàg. 99-122; BRASTER, Sjaak. «How (un-)useful are for understanding histories of education? About teacher centeredness and new education in Dutch primary schools: 1920-1985», *Ibidem*, pàg. 123-148; GROSVENOR, Ian. «The school album: images, insights and inequalities», *Ibidem*, pàg. 149-164; DEL POZO ANDRÉS, María del Mar; RABAZAS ROMERO, Teresa. «Imatges fotogràfiques i cultura escolar en el franquisme: una exploració de l’arxiu etnogràfic», *Ibidem*, pàg. 165-194, i COMAS RUBÍ, Francesca; MARCH MANRESA, Miquel; SUREDA GARCIA, Bernat. «Les pràctiques educatives de l’escollisme de Mallorca durant la dictadura franquista a través de les fotografies», *Ibidem*, pàg. 195-126.

¹² SANCHIDRIÁN BLANCO, Carmen. «El uso de imágenes en la investigación histórico-educativa», *RIE. Revista de Investigación Educativa* [Murcia], 29/2 (2011), pàg. 295-309.

o, com a mínim, a posicions crítiques que han plantejat la necessitat de contextualitzar i contrastar les informacions que se'n poden obtenir amb altres d'obtingudes a partir de fonts complementàries.

Segui com vulgui, una línia ben desenvolupada en les investigacions que han fet ús de la fotografia com a font per a la història de l'educació, a casa nostra, és la que ha treballat vers la comprensió de la cultura escolar i de les pràctiques educatives a través de la visualització dels canvis i les continuïtats que s'han produït en el món escolar i educatiu en general amb el pas del temps.¹³ Una altra línia d'investigació, que inclou algunes aportacions en els darrers anys, complementària de la que hem esmentat abans, ha prestat atenció a l'ús que es feia de la fotografia com a instrument per reforçar els discursos textuais en la premsa gràfica i les revistes il·lustrades en reportatges gràfics d'interès educatiu adreçats a un públic no especialitzat.¹⁴ Les revistes d'informació gràfica o il·lustrades són una font de documentació encara poc explorada per a la història de l'educació a casa nostra tot i que són molt abundants a l'Estat espanyol des de mitjan vuit-cents i s'hi poden localitzar una gran quantitat d'imatges escolars –i educatives en un sentit més ampli– elaborades pels pioners del reporterisme i el fotoperiodisme.¹⁵

En aquesta línia, en el present article, pretenem apropar-nos a l'ús que es feu de la fotografia a la revista il·lustrada *Lluc* per reforçar els reportatges, les

¹³ Algunes aportacions fetes en aquest sentit, en el marc d'un projecte d'R+D+I finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació del Pla Nacional, intitulat «Cambios y continuidades en educación a través de la imagen: una mirada distinta sobre el proceso de renovación educativa. El caso de Baleares (1900-1939)», foren compilades a: COMAS RUBÍ, Francesca; MOTILLA SALAS, Xavier; SUREDA GARCIA, Bernat. *Fotografía i història de l'educació. Iconografia de la modernització educativa*. Palma: Leonard Muntaner Editor, 2012. Accessible a l'URL: <http://lull.uib.es/articulos/1977232.15439/1.PDF> [Darrer accés 22 de desembre de 2013].

¹⁴ COMAS RUBÍ, Francesca; SUREDA GARCIA, Bernat. «Photography and advertising of the Maria Montessori method in Spain (1911-1931)», *Paedagogica Historica* [Gent], 48/4 (2012), pàg. 571-578 i SUREDA GARCIA, Bernat; COMAS RUBÍ, Francesca. «Proposals for women's education in the magazine *Feminab*, *History of Education & Children Literature* [Macerata], VIII/2 (2013), pàg. 273-292.

¹⁵ Tal com ha assenyalat María del Mar del Pozo: «Publicaciones de carácter regeneracionista, como *Nuevo Mundo*, o conservador como *Blanco y Negro*, dieron prioridad a determinado tipo de reportajes. Además de lo estudiadas que están las mayorías de ellas desde el campo del periodismo, la historia social y de las mentalidades, también tienen la ventaja de que los trabajos gráficos iban siempre firmados y solían encargarse a fotógrafos conocidos. El auge del fotoperiodismo en los años treinta, con su empeño en visualizar realidades ignoradas hasta aquel momento, abre un campo ilusionante de investigación iconográfica. Se puede circunscribir asimismo la búsqueda a publicaciones pedagógicas, como los Boletines de Educación editados a partir de 1933 por las inspecciones provinciales, abundantemente ilustrados, y que bien podrían considerarse como la imagen educativa externa de los logros educativos republicanos, o, en el tiempo del franquismo, la muy poco conocida revista *Mundo Escolar* (1955-1964), que en sus diez años de vida divulgó muchos artículos, con acompañamiento gráfico, de escuelas rurales y urbanas de nuestro país». DEL POZO ANDRÉS, María del Mar. «Imágenes e Historia de la Educación...», *Op. cit.*, pàg. 301.

notícies i informacions d'interès educatiu que s'hi publicaren, en un sentit genèric i ampli, incloent-hi la formació religiosa. L'esmentada publicació s'ha d'analitzar i entendre en el si de les diverses revistes il·lustrades que aparegueren a casa nostra, per la qual cosa prestarem atenció, succinta, al desenvolupament del fotoperiodisme i la premsa il·lustrada, de manera genèrica, d'una banda, i als orígens i el desenvolupament de les publicacions periòdiques gràfiques i il·lustrades a Mallorca, de l'altra, parant un esment especial a la revista *Lluc* –i els seus editors, la congregació dels Missioners dels Sagrats Cors de Jesús i Maria, en els anys objecte de la nostra anàlisi–, així com en el ric fons fotogràfic que l'esmentada publicació periòdica recull, el seu valor patrimonial, la informació que ens pot oferir i l'ús que se'n féu per acompanyar els discursos textuais.

2. FOTOPERIODISME I PREMSA:

ELS INICIS I EL DESENVOLUPAMENT DE LES REVISTES IL·LUSTRADES A MALLORCA

Hom ha assenyalat els inicis del fotoperiodisme gràfic a Europa a la dècada del quaranta del vuit-cents. Fou el *London Journal* que es reproduí el primer gravat en electrotip l'any 1840. Vuit anys més tard, *The Times* instal·là la primera rotativa. A París, en 1855, es realitzaren els primers assaigs de fototípia. Tanmateix, no fou fins al 1880 que aparegué el fotograt, la qual cosa suposà l'obtenció de planxes d'impressió per mitjans fotogràfics i fotomecànics. Tan sols quatre anys més tard, es desenvolupà el sistema d'impressió òfset i, en iniciar-se, al nou-cents, s'inventà el gravat en relleu. Així fou que, mentre s'anaren desenvolupant diverses tècniques d'impressió, es publicaren a Europa diverses revistes gràfiques entre les quals destaquem *The Illustrated London News*, *L'illustration Française* i *Illustrairte Zeitung*, als inicis dels anys quaranta del vuit-cents. Tot i que en aquells anys hi hagué alguns precedents també a Espanya –com ara *El Artista*, *El Semanario Pintoresco Español* i *El Museo Universal*–, fou a la segona meitat del vuit-cents que es publicaren *La Ilustración Española y Americana*, que aparegué per primera vegada en 1869; *La Ilustración*, de 1881, i *Blanco y Negro*, de 1891.¹⁶

¹⁶ SAIZ, M. Dolores. «Propaganda e imagen: los orígenes del fotoperiodismo», *Historia y Comunicación Social* [Madrid], núm. 4 (1999), pàg. 174-175. Tal com ha assenyalat Juan Miguel Sánchez Vigil, durant el vuit-cents i el primer terç del nou-cents, les revistes il·lustrades van esdevenir una mena de mirall del món, foren l'univers formatiu i informatiu que varen mostrar els fets, primer idealitzats amb els gravats i més tard fragmentats per la fotografia. La premsa va ser un instrument de transmissió d'idees i les il·lustracions

Les revistes il·lustrades experimentaren una gran transformació a les darreries del vuit-cents, gràcies a la incorporació del gravat a color i del reportatge fotogràfic. Durant un temps, fotografia i dibuix coincidiren en les revistes il·lustrades en un intent d'oferir als lectors la representació visual dels esdeveniments i successos d'actualitat. Amb els anys, la fotografia prengué el relleu del dibuix per cobrir els successos d'actualitat i el dibuix es dedicà a allò que era artístic i il·lustratiu. En 1880 es publicà la primera fotografia en un mitjà de premsa escrita, en el diari nord-americà *Daily Herald*, tot i que a les acaballes del vuit-cents encara predominaven les il·lustracions i els gravats fets a mà. En 1904, amb la creació del *Daily Mirror*, a Anglaterra, es començà a utilitzar la fotografia com a única forma d'il·lustració, fet que li atorgà un valor periodístic de primer ordre.¹⁷ Tanmateix, a Espanya, si exceptuem *ABC* (Madrid, 1903) i *El Día Gráfico* (Barcelona, 1913-1939), les fotografies en la premsa diària foren publicades de manera excepcional, així com en les revistes il·lustrades, en què a la primera del nou-cents encara predominava, en línies generals, el gravat. *La Vanguardia* (Barcelona, 1881) implantà el fotogavat en 1910. *El Noticiero Universal* (Barcelona, 1888-1985) i *El Día Gráfico* ho feren en 1913. En 1929 *La Vanguardia* començà a utilitzar el retrogravat o gravat en relleu rotatiu. Sigui com vulgui, en la premsa diària no es començà a generalitzar la introducció de la fotografia de manera quotidiana fins a la dècada dels anys trenta del nou-cents, una vegada que s'hagué celebrat l'Exposició Universal de Barcelona l'any 1929. Aquesta dècada, la dels anys trenta del nou-cents, fou la de l'auge del fotogavat, tot i que aleshores ja feia anys que existia. Hi contribuï l'aparició de les càmeres fotogràfiques Leica i les possibilitats que oferien.¹⁸ Si s'exceptua *El Día Gráfico* i *ABC*, les fotografies aparegueren esporàdicament i irregular a la premsa escrita d'ambdues ciutats entre els anys 1914 i 1923. Foren poques les fotografies d'actualitat que s'hi publicaren, al contrari de les

contribuïren a configurar un catàleg visual del món modern. Abans del desenvolupament del fotogavat a la dècada de 1880, tècnica que va permetre la reproducció de la fotografia a la premsa, les il·lustracions eren gravats o dibuixos fets per professionals que, en el seu paper d'intermediaris, interpretaven la realitat. Els artistes més rellevants (gravadors, dibuixants, pintors i fotògrafs) van publicar a les revistes il·lustrades. Entre el període indicat es van editar milers de revistes de tot tipus, des de les satíriques i humorístiques fins als magazins d'informació general, passant per les especialitzades. En gran part d'aquestes la imatge va tenir un paper fonamental, fins i tot quan no va ser prioritària enfront del text. SÁNCHEZ VIGIL, Juan Miguel. *Revistas Ilustradas en España. Del Romanticismo a la Guerra Civil*. Gijón: Ediciones Trea, 2008. Del mateix autor vegeu també: SÁNCHEZ VIGIL, Juan Miguel. «La fotografía en la prensa», *La fotografía en España. De los orígenes al siglo XXI*. Madrid: Espasa Calpe, pàg. 290-321.

¹⁷ SAIZ, M. Dolores. «Propaganda e imagen...», *Op. cit.*, pàg. 175.

¹⁸ *Ibidem*, pàg. 177.

de personatges o escenaris, que es preparaven abans de fotografiar-los. A més, fins i tot algunes de les fotografies foren reproduïdes per adornar o acompanyar el text, encara que no hi tinguessin gaire relació. Fotografies, en definitiva, més notariales que no de relat o aportadores de notícies. S'ha de tenir present que, a la primeria del nou-cents, en la majoria de mitjans escrits no es disposava de fotògrafs en plantilla, sinó que aquests actuaven com a freelance, oferint els treballs a les redaccions dels principals mitjans. De fet, els fotògrafs professionals, inicialment, no tingueren en compte les possibilitats que oferia la informació gràfica d'actualitat ni la necessitat d'especialitzar-s'hi, car es dedicaren al retrat i a l'edició de postals més que no pas a la fotografia per a la premsa com a forma de vida. No obstant això, sí que feren alguns reportatges que, ja a l'inici del nou-cents, es publicaren a la premsa.¹⁹

A la darrerria del vuit-cents i la primeria del nou-cents el paper de les revistes en la informació es concebé com a subordinada i complementària de la dels diaris. Així doncs, les revistes oferien al lector l'actualitat des d'una perspectiva gràfica, cosa que els diaris no podien fer, entre altres raons, per les condicions tècniques d'aleshores, el ritme de periodicitat que exigia la premsa diària i el preu. No obstant això, els grans diaris intentaren vèncer llurs limitacions en aquest sentit, si bé no passaren de publicar números il·lustrats extraordinaris amb motiu d'algun esdeveniment especial o com a suplement setmanals. Com s'ha dit, el 1891 aparegué *Blanco y Negro*,²⁰ revista il·lustrada concebuda des de l'inici amb una concepció diferent de *La Ilustración Española y Americana* (1869-1921).²¹ Amb una voluntat molt més periodística, *Blanco y*

¹⁹ En són exemples, a Catalunya, els fotògrafs Brangulí o Marletti. El primer es dedicà al fotoperiodisme professionalment i publicà reportatges a *La Hormiga de Oro* o *La Ilustración Española y Americana*. El segon fotografià el consell de guerra de Francesc Ferrer i Guàrdia, que es publicà a *La Campana de Gracia*. *Ibidem*, pàg. 179.

²⁰ *Blanco y Negro*, fundada per Torcuato Luca de Tena y Álvarez Ossorio, fou editada per Prensa Española, editora també d'*ABC*. Entre 1891 i 1939 es va editar de manera continuada. Va reaparèixer en 1957 com a publicació independent. IGLESIAS, FRANCISCO. *Historia de una empresa periodística. Prensa Española, 1891-1978*. Madrid: Prensa Española, 1980.

²¹ *La Ilustración Española y Americana*, continuadora de *El Museo Universal*, fou fundada a Madrid per Abelardo de Carlos en 1869. La revista es caracteritzà per la profusió d'il·lustracions que representaven gran quantitat d'aspectes de la vida quotidiana d'Espanya i dels països llatinoamericans on també tenia difusió la publicació. Vegeu: MÁRQUEZ, Miguel B. «D. Abelardo de Carlos y la "Ilustración Española y Americana"», *Ámbitos* [Sevilla], núm. 13-14 (2005), pàg. 185-209. Altres revistes il·lustrades importants a les acaballes del vuit-cents i inicis del nou-cents foren: *Nuevo Mundo* (1894), *Alrededor del Mundo* (1899), *Por esos Mundos* (1900), *Mundo Gráfico* (1911-1938) i *La Esfera* (1914-1931). Vegeu: SÁNCHEZ VIGIL, Juan Miguel. *Revistas Ilustradas en España... Op. cit.* Així mateix, pel que fa a *La Esfera* en concret, vegeu: SÁNCHEZ VIGIL, Juan Miguel. *La documentación fotográfica en España: Revista La Esfera (1914-1920)*. Madrid: Universidad Complutense [Tesi doctoral dirigida per José López Yepes], 2002 i SÁNCHEZ VIGIL, Juan Miguel. *La Esfera*.

Negro, de qualitat i preu inferiors, tractà temes d'actualitat amb multitud de fotografies en els reportatges, fet que en garantí l'èxit. A partir de 1892, s'hi publicaren fotografies amb certa regularitat, cosa que aleshores no passava en la majoria de les revistes il·lustrades que encara feien ús gairebé exclusivament de les il·lustracions. L'èxit de *Blanco y Negro* influí sobre *ABC*, que prestà gran atenció a la informació gràfica, fins al punt que s'acabà per situar al capdavant del periodisme diari gràfic. Sigui com vulgui, a la segona dècada del nou-cents, *El Día Gráfico*, *ABC* i *Blanco y Negro*, entre altres, incorporaren el gravat en relleu, cosa que els permeté imprimir al mateix temps text i gravats, tot i que no fou fins a mitjan anys trenta que la tècnica del gravat en relleu es consolidà. Tanmateix, el fotoperiodisme no assumí les seves característiques definitives a Espanya fins als anys trenta del nou-cents, en què les condicions socials i tècniques de la premsa ho feren possible.²²

Pel que fa a Mallorca, cal cercar els orígens de la premsa il·lustrada a les dues darreres dècades del vuit-cents, moment en què a la resta de l'Estat la premsa tingué una forta embranzida d'ençà de la promulgació, l'any 1885, de la Llei de política d'impremta de caràcter liberal.²³ No obstant això, en la premsa il·lustrada a Mallorca hi hagué alguns precedents en diversos diaris d'informació general de la primera meitat del vuit-cents, atès que aleshores ja introduïen xilografies a les respectives seccions d'anuncis, tot i que tan sols eren mers acompanyaments ornamentals en molts casos i que, per tant, no es poden considerar pròpiament il·lustracions. Ara bé, com s'ha dit, a les dues darreres dècades del vuit-cents, gràcies a la consolidació de les tècniques d'impressió gràfica, s'afavorí una presència més gran de la imatge en la premsa escrita. Fou en aquests anys que els gravats assumiren un altre valor semàntic i estilístic en la premsa, més enllà del tradicional valor decoratiu, i esdevingueren allò que és visual, il·lustratiu i no merament ornamental. Els gravats deixaren d'ubicar-se únicament a les darreres pàgines o a les seccions d'avisos de les publicacions periòdiques il·lustrades, car començaren a aparèixer, també, a la portada o primera pàgina i a les pàgines centrals, fins al punt que algunes d'aquestes publicacions periòdiques acabaren per tenir raó de ser gairebé exclusivament per les seves il·lustracions –com ara *Bemoles y Sostenidos* (Palma, 1886-1889) i *Palma Ilustrada* (Palma, 1892). Ara bé, cal tenir present, que foren publicacions periòdiques de

Ilustración Mundial. Madrid: Libris, 2003.

²² SAIZ, M. Dolores. «Propaganda e imagen...», *Op. cit.*, pàg. 179-182.

²³ BOZAL, Valeriano. *La ilustración gráfica del siglo XIX en España*. Madrid: Alberto Corazón, 1979, pàg. 157.

caràcter costumista –com ara *L'Ignorància* (Palma, 1879) i *La Roqueta* (1887)– les que veritablement impulsaren l'element gràfic en la premsa a Mallorca, inicialment, per acabar donant pas, pel que fa al procés de revalorització de la imatge, a publicacions periòdiques o revistes il·lustrades més vinculades al model de magazín d'actualitat –amb exemples paradigmàtics d'abans de la I Guerra Mundial, com ara *Palma Joven* (Palma, 1911-1912), *Palma Nueva* i *Vida Isleña* (1912-1913). Fou precisament la publicació *Vida Isleña* que donà un impuls a la noció d'actualitat amb reportatges gràfics, seguint el model que *La Roqueta* ja havia instaurat anys abans. *Vida Isleña*, revista il·lustrada de periodicitat quinzenal, publicà nombroses fotografies sobre diferents eixos temàtics o seccions de la revista, com ara «Crònica Gráfica» –amb reportatges gràfics d'actualitat social, cultural i també, a vegades, educativa–, entrevistes a personatges de l'àmbit cultural i «Notas de Baleares. Fotografías Artísticas».²⁴ Com ha assenyalat Maria Josep Mulet, en relació amb l'inici i el desenvolupament de la premsa il·lustrada a Mallorca de la darrereria del vuit-cents i la primeria del nou-cents es poden remarcar diversos aspectes: a) un augment de la presència del registre gràfic, a l'inici majoritàriament gravats en relleu, amb burí i, finalment, fotogravats; b) la vinculació de la premsa il·lustrada d'aquest període als gèneres costumista i de magazín; c) la incorporació d'imatges que enregistraven situacions coetànies, amb la qual cosa es donava resposta més a la necessitat de fixació de l'instant que marcava l'actualitat que no pas a la composició acurada; d) la dualitat de l'enregistrament gràfic en diferenciar-se la fotografia instantània de la fotografia artística (contemporaneïtat versus atemporalitat); e) una gran presència del fotògraf aficionat, i c) la incorporació de la figura del reporter gràfic.²⁵

Després de la I Guerra Mundial, que suposà un parèntesi, la fotografia es tornà a introduir a la premsa periòdica a Mallorca, paral·lelament al desenvolupament de la premsa gràfica internacional.²⁶ Foren les revistes d'informació

²⁴ MULET, Maria Josep. *Fotografia a Mallorca (1839-1936)*. Barcelona: Lunwerg Editores [Consell de Mallorca, Departament de Cultura, «Sa Nostra» Caixa de Balears], 2001, pàg. 126-130. Sobre la fotografia en general i la seva vinculació a les revistes il·lustrades, a Mallorca i les Illes Balears vegeu també: CAÑABATE, José Antonio; MULET, Maria Josep. *La fotografía a les Balears (1839-1970)*. Palma: Documenta Balear [Quaderns d'Història Contemporània de les Balears, 28], 2001 i MULET, Maria Josep; MATAS, Vicenç. *Fotografia a Balears*. Palma: «Sa Nostra», Caixa de Balears, 1989.

²⁵ MULET, Maria Josep. *Fotografia a Mallorca... Op. cit.*, pàg. 130.

²⁶ Vegeu: MULET, Maria Josep. «La fotografia a la premsa il·lustrada mallorquina de la dècada de 1920», MARIMÓN RIUTORT, Antoni; SERRA BUSQUETS, Sebastià (coord.). *Els anys 20 a les Illes Balears*. Palma: Institut d'Estudis Balàrics [XVII Jornades d'Estudis Històrics Locals], 1999, pàg. 243-250 i MULET, Maria Josep. *Fotografia a Mallorca... Op. cit.*, pàg. 181-187.

general i d'actualitat, amb el format de magazín, que prengueren el relleu en l'ús de la fotografia en la premsa escrita de publicacions periòdiques il·lustrades de la Mallorca d'abans de la I Guerra Mundial, com *L'Ignorància*, *La Roqueta*, *Palma Joven* i *Vida Isleña*. Trobem exemples a Mallorca en aquells anys de revistes o magazins d'actualitat il·lustrats, com ara *Baleares* (1917-1925) –que seguí el model de publicacions coetànies, com ara la *Il·lustració Catalana* (Barcelona, 1880-1894 i 1903-1917) o *D'Ací i d'Allà* (Barcelona, 1918-1936)–, *Majòrica* (1924-1925), que seguí una línia semblant a la de *Baleares*, o *Brisas* (1934-1936), que a la dècada dels anys trenta del nou-cents aportà un aire diferent de les revistes il·lustrades illenques, obrint-se a la fotografia d'avantguarda o, si més no, que s'hi apropà. Foren publicacions que sovint feren un ús intensiu de la fotografia en els reportatges gràfics, en certa manera a imitació dels grans setmanaris de l'Estat com el ja esmentat *Blanco y Negro* o *La Hormiga de Oro* i *La Esfera*.²⁷ Tanmateix, no foren aquesta tipologia de publicacions periòdiques les úniques que tornaren a introduir l'ús de la fotografia, car també fou usada en la premsa especialitzada de caràcter cultural, religiós o esportiu, en revistes com ara *Arte e Industrias* (1925-1926), *Arte y Valor*, *Lluch* (1921), *Sport Balear*, *Ecos Deportivos*, etc. Tot i l'heterogenèitat de les revistes il·lustrades mallorquines que aparegueren després del parèntesi que suposà la I Guerra Mundial, com ara magazins d'actualitat, o bé revistes de caràcter cultural, religiós i esportiu, majoritàriament, hi hagué una certa uniformitat en el registre gràfic. Al marge del gènere periodístic, el discurs gràfic d'aquestes revistes, tal com ha assenyalat Maria Josep Mulet,²⁸ fou idèntic. No es donà una concepció diferenciada en funció de si era premsa informativa d'actualitat o esportiva, ans al contrari, s'hauria de considerar una definició comuna i unitària. Allò que és visual hi fou tractat com a decoració i il·lustració. El discurs fotogràfic dual que es desprèn del conjunt de revistes il·lustrades de Mallorca, publicades d'ençà de la I Guerra Mundial, no difereix del que ja s'havia consolidat en l'etapa precedent amb l'exemple de *Vida Isleña*. D'una banda, hi ha una fotografia a la qual s'atorga un valor documental i, de l'altra, una fotografia a la qual s'atorga un valor artístic. Així

²⁷ Sobre la primera vegeu: IGLESIAS, Francisco. *Historia de una empresa periodística. Prensa Española, 1891-1978*. Madrid: Prensa Española, 1980. Sobre les dues darreres hom pot consultar les tesis doctorals: ARIAS DURÀ, Raquel. *La revista La Hormiga de Oro. Análisis de contenido y estudio documental del fondo fotográfico*. Madrid: Universidad Complutense [Tesi doctoral dirigida per Juan Miguel Sánchez Vigil], 2013; SÁNCHEZ VIGIL, Juan Miguel. *La documentación fotográfica en España: Revista La Esfera (1914-1920)*. Madrid: Universidad Complutense [Tesi doctoral dirigida per José López Yepes], 2002.

²⁸ MULET, Maria Josep. *Fotografía a Mallorca... Op. cit.*, pàg. 181-182.

doncs, d'una banda, l'ús de la fotografia amb finalitats documentals en les revistes il·lustrades es canalitzà a través de la retratística i del reportatge gràfic d'esdeveniments d'actualitat i, de l'altra, l'ús de la fotografia amb finalitats artístiques es canalitzà a través del gènere paisatgístic. La premsa prioritzà el discurs fotogràfic documental o referencial, car la fotografia, aleshores, tenia millors condicions tècniques que no pas el tradicional gravat per tal d'enregistrar l'actualitat, a l'hora d'oferir-la als lectors, amb força detalls. Així doncs, l'ús de la fotografia en les revistes il·lustrades als reportatges gràfics, pel seu valor documental, es produí gràcies al seu verisme, a la capacitat mimètica i no tant perquè fos valorada com a llenguatge d'expressió i creació. Al contrari, a través del gènere paisatgístic, es volgué presentar com a creació artística, assimilant-la fins i tot a la pintura en seccions específiques de les esmentades revistes, sovint sota encapçalaments que feien referència a la condició artística de la fotografia —«Fotografías artísticas», «El arte y la fotografía», a tall d'exemple—, o a la bellesa dels paisatges captats —«Mallorca pintoresca», «Bellos rincones», etc. Tanmateix, en aquests anys, la fotografia s'incorporà a les revistes il·lustrades de manera paradoxal: d'una banda, per ser sinònim de qualitat; de l'altra, per ser antònim de si mateixa. Fou a partir d'aquestes dues vies que es desenvolupà el periodisme gràfic a l'illa més gran de l'arxipèlag balear: l'una, en retrats i fotografies d'actualitat i esdeveniments del moment; l'altra, en paisatges, entesos com a vehicles intemporals i assimilats a manifestacions artístiques com ara la pintura.

3. LA CONGREGACIÓ DELS MISSIONERS DELS SAGRATS CORS I LA REVISTA IL·LUSTRADA *LLUC*

La congregació dels Missioners dels Sagrats Cors de Jesús i Maria (MSSCC) fou fundada l'any 1890 pel pare Joaquim Rosselló, com a fruit de la seva religiositat i marcada vocació missionera, idea que prengué cos en els seus anys de convivència en comunitat a l'oratori de Sant Felip Neri de Palma. Així fou que el 17 d'agost d'aquell any es procedí a l'acte jurídic de constitució de la congregació, a l'ermita de Sant Honorat (Algaida). El pare Joaquim Rosselló, juntament amb altres sacerdots i religiosos de la diòcesi mallorquina, creà les bases de la congregació.²⁹ Si bé el fet educatiu, concebut com a procés de

²⁹ Sobre la congregació dels Missioners dels Sagrats Cors de Jesús i Maria i la seva creació hom pot consultar: MUNAR OLIVER, Gaspar. *La Congregación de Misioneros de los Sdos. Corazones de Jesús y de María*

formació integral de les persones, no apareixia referenciat de manera explícita en el capítol general o ideari primigeni de la congregació dels MSSCC, aquest es féu present de manera ininterrompuda a la institució d'ençà de la seva creació fins a l'actualitat. De marcada arrel missionera i evangelitzadora, la congregació es topà amb una conjuntura que redirigí part de la seva tasca envers l'àmbit educatiu. Avui dia disposa de cinc centres de règim general repartits per l'Estat espanyol sota la seva tutela. La icona que la representa en l'àmbit educatiu és l'Escolania de Lluç. D'altra banda, la congregació endegà la publicació d'una revista il·lustrada –que fou el seu òrgan d'expressió i que conté un ric fons fotogràfic– a l'inici dels anys vint del nou-cents, que prengué el nom del santuari al qual fou destinada a instàncies del bisbat l'any 1891.

Així és que l'arribada dels MSSCC al Santuari de Lluç va tenir lloc durant el pontificat del bisbe Jacint M. Cervera i Cervera (1886-1897). A grans trets, l'aportació de Cervera rau en la importància que donà a l'ensenyament de la doctrina catòlica per via de la predicació, que va implicar-hi preveres, seminaristes, monges i altres religiosos. Aquest ideari pastoral coincidí de ple amb l'ideari que hom pot trobar al capítol general de la incipient i primigènia congregació dels MSSCC de Jesús i Maria (Sant Honorat, 1890). Aquesta missió al servei de la paraula i de l'entroncament diocesà, que marcà el naixement de la congregació, es veié sobtadament redirigida des del moment en què el bisbe Cervera encomanà als missioners la tasca de portar les regnes del Santuari de Lluç, en marcada decadència aleshores a causa del tardà procés de desamortització esdevingut a Mallorca i d'una gestió poc rigorosa duta a terme en els temps anteriors.³⁰ Aleshores s'optà per prendre el model del monestir de Montserrat com a punt de referència, ja que ambdues institucions allotjaven, o allotjarien poc després, un seminari menor de les congregacions pròpies i una escolania de nens residents al santuari de manera permanent. El fet de compartir una llengua comuna esdevingué alhora un vincle que apropava dos pobles amb uns ideals culturals i religiosos coincidents.³¹

(Mallorca). *Síntesis histórica*. Palma: Imprenta SS. Corazones, 1965; REYNÉS MATAS, Jaime. *El fuego de Dios*. Santo Domingo: Publicaciones de los Misioneros de los Sagrados Corazones, 1984; AMENGUAL BATLE, Josep. *Meditación sobre el sentido de la fundación de los Misioneros de los Sagrados Corazones de Jesús y María (Mallorca), en el Centenario de la muerte del P. Joaquim Rosselló i Ferrà, su Fundador*. Sant Honorat (Algaida): Publicaciones de los Misioneros de los Sagrados Corazones, 2009.

³⁰ AMENGUAL BATLE, Josep. «La fundació dels Missioners dels SS. Cors dins el programa pastoral del bisbe Jacint M. Cervera», *Lluç* [Palma], núm. 756-757 (1990), pàg. 17-22.

³¹ AMENGUAL BATLE, Josep. «El centenari de la pujada dels Missioners dels SS. Cors a Lluç», *Lluç* [Palma], núm. 764 (1991), pàg. 3-10.

Pel que fa a l'Escolania de Lluç, a principis de la dècada dels noranta del vuit-cents s'hi féu palès un marcat dèficit en la formació dels infants, tant en lletres com en música. Per això, l'any 1893, el bisbe Cervera aprovà un nou pla per als nens de Lluç a partir del qual els estudis foren reconeguts per part del Seminari de Sant Pere de Mallorca. Es pretenia establir, a partir d'aquesta nova reglamentació, un «preferente cuidado de la Escolanía de los niños "blaus". Se les hizo en seguida dormitorio nuevo con departamento individual, se procuró iniciarlos en piedad y devoción verdadera a la Virgen María y se dio constantemente instrucción literaria, además de la musical que de tradición en el santuario se debía tener».³² De la mateixa manera, un cop constituït el seminari menor de la congregació a Lluç, s'encaminava els estudiants a ser aspirants de la congregació. Tot plegat contribuï a fer, de Lluç, un bressol de missioners congregants i, alhora, de músics, cantants, organistes i compositors de nivell notable.³³

Segons l'Ordre reial de 31 de juliol de 1897, l'Estat confiscà tots els béns del santuari. Aquest fet suposà un fort trasbals per a la institució, especialment per al bisbe Cervera i per al pare fundador, mossèn Joaquim Rosselló. La lluita per tal de conservar el patrimoni de Lluç no féu més que enfortir el sentit de comunitat dels MSSCC i marcà l'inici d'un fort procés d'expansió de la comunitat arreu del món. El primer pas d'aquest procés es pot constatar amb l'obertura de cases noves de la congregació a Palma, a Sant Gaietà (1897) o al Monestir de la Real (1901). Aquestes fundacions anaren acompanyades de tot un seguit d'iniciatives adreçades a la formació de congregants, a la pràctica d'exercicis espirituals per part de seglars o a la creació de cases i de parròquies de la congregació en altres indrets. Destaca la creació l'any 1912 d'un nou seminari menor al Monestir de la Real i la fundació de la casa del convent de Sóller pocs anys després. Així mateix, a Talavera de la Reina (Toledo) s'obrí la primera casa fora de l'illa de Mallorca l'any 1928. Anys més tard, s'inaugurà la casa de l'ermita de Nuestra Señora de Jerusalén a Artajona (1936) i una altra a Lamiarrita (1943), ambdues a la regió de Navarra. Seguidament, la congregació s'obrí camí en altres països, principalment a l'Argentina, la República Dominicana, Cuba i Puerto Rico, el Carib, Ruanda, Itàlia i Bèlgica.³⁴

³² *Ibidem*, pàg. 8.

³³ *Ibidem*, pàg. 3-10.

³⁴ Així fou que fundaren el seminari de Río Cuarto (Argentina, 1940); les parròquies de Montecristi, Santiago Rodríguez, Villa Vásquez, Guayubin i Fantino (República Dominicana, 1954); la casa del col·legi Sagrado Corazón de Sagua la Grande (Cuba, 1957); es creà la figura del delegat per al Carib (1960); el

Cal fer un esment especial de la tasca multidisciplinària desenvolupada pels missioners en aquests països, la majoria dels quals en vies de desenvolupament. Així, per exemple, pel que fa a Ruanda (Àfrica), un país que en la dècada dels seixanta del segle passat assolí la independència, es dugué a terme un procés d'evangelització complet, que abastà tres vessants: el pastoral, el social i el cultural. D'entre els projectes duts a terme, destaca la construcció d'un hospital (a Kiziguro), un centre de sanitat (a Rukara), dos projectes de graners per emmagatzemar queviures; la posada en funcionament d'una escola d'arts i oficis; la implantació de cooperatives; la construcció de sales polivalents per a comunitats cristianes; la renovació i la construcció de llocs de culte; la construcció d'escoles per al cicle de primer ensenyament; els projectes de formació de dirigents cristians; la multiplicació de cooperatives de joves, la construcció de cases per a famílies pobres i els projectes de repoblament forestal.³⁵ D'altra banda, pel que fa a la tasca desenvolupada pels missioners al Carib, cal fer esment dels convulsos contextos polítics que marcaren la conjuntura social de molts d'aquests països en aquella època. En destaca l'aportació de la congregació a la República Dominicana, Cuba i Puerto Rico, basada en una profunda tasca pastoral i evangelitzadora a partir de la gestió de parròquies, el foment de la catequesi i el noviciat, l'impuls i la promoció del treball al camp, etc., que va afavorir la creació de missions, escoles i cooperatives.³⁶ La petjada a Amèrica del Sud arriba també a l'Argentina, on la congregació dugué a terme una tasca amb finalitat doble: per una banda, gestionà parròquies als barris més pobres de la capital, i, per l'altra, dugué a terme missions en regions indígenes del país. Precisament en aquestes zones, poc poblades i amb un fort procés d'aïllament cultural, social i econòmic, la congregació hi desenvolupà iniciatives

ministeri de Río Grande a Puerto Rico (1961); la parròquia de Sant Bartolomeo i Santa Emerenziana a Roma (1964); una fundació a Río Puertitas i el ministeri a Sierra Bayamón (Puerto Rico, 1965); l'inici de la missió a Ruanda (1967); el ministeri a la parròquia de Fátima de Santiago de los Caballeros (República Dominicana, 1968); el ministeri a Kiziguro (Ruanda, 1969); la parròquia de Jesús Salvador de Buenos Aires, a Argentina, i la missió a Rúkara, Ruanda (1970); la parròquia de Santa Rosa de Lima a Santo Domingo, (República Dominicana, 1971); el primer noviciat al Carib (1973); la creació de la delegació de La Plata (Argentina, 1974); la creació de la delegació de Ruanda (1975); la fundació i el primer noviciat a la Patagònia, a Ingeniero Jacobacci i Valcheta, Río Negro (Argentina, 1976); la fundació a Brussel·les (Bèlgica, 1977), i la inauguració del noviciat a Ruanda (1980). AMENGUAL BATLE, Josep. «Assaig d'una cronologia del P. Joaquim Rosselló i Ferrà i de la Congregació dels Missioners dels SS. CC. 1833-1909 i 1890-1990», *Lluc* [Palma], núm. 756-757 (1990), pàg. 4-8.

³⁵ ITURRIA, Mariano. «Missioners dels Sagrats Cors a Rwanda. 23 anys de presència», *Lluc* [Palma], núm. 756-757 (1990), pàg. 85-87.

³⁶ REYNÉS MATAS, Jaume. «Els missioners dels Sagrats Cors al Carib», *Lluc* [Palma], núm. 756-757 (1990), pàg. 81-84.

encaminades a l'autopromoció, com ara: cooperatives ramaderes; tallers artesanals; foment del tractament, promoció i venda de productes propis com la llana, el pèl i la pell; incentivació de l'ús i la defensa de la llengua nativa, víctima aleshores d'un fort procés de minorització, etc.³⁷

Aquesta tasca multidisciplinària, desenvolupada arreu del món, estava precedida pel procés d'expansió dins l'Estat espanyol i seguia complementant-se amb aquest procés. De fet, des de l'any 1895, la congregació tenia autoritzada la facultat d'instal·lar-se a qualsevol indret d'Espanya. Aquest fet, en sintonia amb l'ideari pastoral i evangelitzador de la institució, propicià l'assoliment de noves fites i reptes per als missioners. A la creació de les primeres cases de Navarra esmentades abans, li seguiren noves missions, seminaris i parròquies com Sant Pere Pasqual (València), el santuari de la Gleba (Vic), La Concepción (Madrid), Sant Mateu (Esplugues de Llobregat, Barcelona), etc.³⁸

D'altra banda, l'Escolania de Lluc, en marcat procés de decadència a les acaballes del vuit-cents, recuperà en poc temps l'esplendor que l'havia caracteritzat des dels orígens com una de les agrupacions vocals en actiu més antigues en la seva categoria. El maig de 1891, poc després de l'arribada dels MSSCC a Lluc, es dugué a terme una profunda remodelació de les instal·lacions per als nens residents al monestir. Alhora s'aprovà un nou programa formatiu que impulsà els estudis humanístics, musicals i religiosos, es creà un seminari menor de futurs congregants i es marcaren les línies bàsiques d'acció i de difusió de l'ideari dels missioners arreu de Mallorca. A la dècada dels anys vint del nou-cents, amb la creació del nou «Reglamento para el régimen del Internado de Nuestra Señora de Lluc», es féu un pas més en el procés d'adaptació de Lluc a un model de centre educatiu modern i es féu evident la marcada vocació formativa de la institució.³⁹ Aquest procés d'innovació i renovació s'ha mantingut amb el pas dels anys a l'Escolania de Lluc, i s'ha arribat a constituir un model d'escola de règim general i d'escola integrada de música pionera en el seu àmbit.⁴⁰

³⁷ DEL VAL, Cándido A. «Els missioners dels SS. CC. de Mallorca a l'Argentina 1941-1990», *Lluc* [Palma], núm. 756-757 (1990), pàg. 79-80.

³⁸ AMENGUAL BATLE, Josep. «Assaig d'una cronologia...», *Op. cit.*, pàg. 4-8.

³⁹ GELABERT GUAL, Llorenç; MOTILLA SALAS, Xavier. «Prensa ilustrada, formación religiosa y educación en Mallorca: la revista *Lluch* (1921-1961)», HERNÁNDEZ DÍAZ, José María (ed.). *Prensa pedagógica y patrimonio histórico educativo. Contribuciones desde la Europa mediterránea e Iberoamérica*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca [Aquilafuente, 195], 2013, pàg. 187-195.

⁴⁰ L'Escolania de Lluc, juntament amb el Col·legi dels Sagrats Cors de Sóller, l'Escola Mare de Déu del Coll (Barcelona), el Col·legi San Pedro Pascual (València) i el Col·legi Obispo Perelló (Madrid), avui dia

Així mateix, les missions als distints pobles de Mallorca foren un aspecte cabdal pel que fa a la tasca pastoral que dugué a terme la congregació al llarg del nou-cents. Si bé la predicació, l'evangelització i l'expansió del seu ideari als distints pobles de Mallorca era l'objectiu primordial, aquestes visites esdevingueren alhora un reclam per visitar el monestir de Lluc i una manera de captar nens per a l'escolania.

Els MSSCC editaren, a més, una revista, òrgan d'expressió propi, que prengué el nom, com s'ha dit, del Santuari de Lluc, emblema de la congregació. La revista mensual il·lustrada *Lluc* aparegué per primera vegada com a tal el gener de 1921 amb el títol *Lluch. Revista Mensual Ilustrada*. Nogensmenys, hom ha destacat alguns precedents, com ara *Guia de Lluch. Quinquenari Dedicat als Peregrins*, quinzenari aparegut en 1884 amb motiu de la coronació pontifícia de la Verge de Lluc –del qual s'editaren cinc números entre el 20 de juliol i el 10 d'agost d'aquell any, tots publicats íntegrament en català–, o l'aparició, amb motiu del vint-i-cinquè aniversari de l'esmentada coronació, de diversos números, entre el 12 de setembre de 1908 i el 8 de setembre de 1914, concretament vint-i-cinc, amb el títol *Lluch*, dedicats a promoure la participació popular en la celebració jubilar. Ambdós precedents tingueren una finalitat eminentment pastoral de difusió de la devoció de la Verge de Lluc, en ocasió de l'efemèride de la coronació.⁴¹

Sigui com vulgui, inicialment, la revista il·lustrada publicada pels MSSCC d'ençà de 1921, tractà aspectes relacionats amb la devoció i el culte a la Mare de Déu de Lluc, alhora que inclogué una àmplia informació religiosa de tipus genèric, així com referències a l'àmbit de la formació. Altres continguts culturals –història, folklore, poesia, etc.– també hi tingueren cabuda al llarg de la seva

constitueixen la xarxa de centres educatius Joaquim Rosselló, tutelada pels MSSCC. Aquests centres, amb orígens a les parròquies que la congregació va anar tutelant en aquestes localitats, duen a terme una tasca educativa encaminada a formar alumnes a partir de l'ideari primigeni del pare Joaquim Rosselló. Tal com apareix especificat a l'ideari dels centres Joaquim Rosselló, la profunda arrel missionera i evangelitzadora de la congregació s'entrellaça amb el procés de formació integral que duen a terme els centres educatius, amb el tarannà i l'estil dels MSSCC. Tot plegat, i a partir del valor de la persona, el valor de la llibertat, el valor de la creació, el valor de la transcendència i el valor de l'opció d'ajudar el dèbil, manifesta una aposta decidida per l'educació entesa com a missió compartida per part de tota la comunitat educativa: famílies, professorat, alumnat, personal no docent i missioners.

⁴¹ Sobre els orígens i l'esdevenir editorial de la revista *Lluch*, posteriorment denominada *Lluc*, hom pot consultar, entre altres referències: LLABRÉS MARTORELL, Pere Joan. «La revista *Lluc*. Vint-i-cinc anys en català», *XII Jornades d'Estudis Històrics Locals. Premsa, ràdio i televisió des d'una perspectiva històrica*. Palma: Institut d'Estudis Balearics, 1994, pàg. 355-358; SEGUI TROBAT, Gabriel. «La revista *Lluc*, 1921-gener-2001. Vuitanta anys d'història», *Lluc* [Palma], núm. 826 (gener-febrer 2002), pàg. 3-6 i PERICÁS ALEMANY, Bartomeu. «Recordant els vuitanta anys de la revista *Lluc*», *Lluc* [Palma], núm. 826 (gener-febrer 2002), pàg. 7-9.

trajectòria editorial. En el seu esdevenir, la capçalera iniciada pels MSSCC l'any 1921 passà per diverses etapes fins a l'any 1974, en què l'edició i l'administració passaren a mans de l'Obra Cultural Balear, tot i que la congregació en va conservar la titularitat. Hom ha reconegut, en aquest sentit, d'ençà de la creació l'any 1921 i fins a 1974, tres grans períodes en la publicació de la revista, compresos entre els períodes següents: 1921-1961, 1962-1967 i 1968-1973.⁴²

En una primera etapa, que abastaria el període comprès entre 1921 i 1961, com s'ha dit, la revista tingué una periodicitat mensual i aparegué sota el nom de *Lluch. Revista Mensual Ilustrada*. En les aportacions recollides en aquesta etapa s'utilitzà la llengua castellana majoritàriament, tot i que la llengua catalana hi tingué certa presència a través de la secció «Mallorquina». En aquesta secció, que rebé diversos noms segons els anys, s'hi publicaren poemes, treballs històrics, llistes d'adagis, temes del camp, etc. Segons Gabriel Seguí,⁴³ aquesta secció ha de ser entesa des de la perspectiva, per part dels impulsors, de demostrar l'amor a la terra, els costums, la llengua i la personalitat pròpia. Els directors de la revista, membres tots ells de l'orde missioner, al llarg d'aquest període, foren els pares Miquel Rosselló, fundador de la revista i primer director; Antoni Thomàs, Llorenç Rotger, Bartomeu Pericàs i Gaspar Munar. Entre els col·laboradors més habituals dels quaranta anys que comprenen la primera etapa, cal esmentar els pares Rafel Juan Mestre, Jaume Rosselló, Miquel Ollers, Francesc Bonafé, Josep Verd, Gabriel Seguí Vidal, Rafel Juan Escandell, Antoni Mascaró, Bartomeu Bauçà, Josep Obrador, Joan Amengual, Llorenç Rotger, Cristòfol Veny, Josep Nicolau i Miquel Cerdà. Altres col·laboradores d'aquest període, si bé ocasionalment, foren els clergues Llorenç Riber, Andreu Caimari, Isidor Macabich, Joan Vich, i Maria Antònia Salvà i Guillem Colom –intel·lectuals lligats al santuari o a la congregació– i, ja al final del període esmentat, hi feren algunes aportacions Josep Mascaró Pasarius, Bartomeu Font Obrador, el pare Gabriel Llompart, Llorenç Vidal, Francesc de Borja Moll, Josep Pizà i joves missioners de la congregació, com Joan Josep Genovard, Guillem Celià i Jaume Reynés.⁴⁴ Els articles apologetics, de pietat, d'instrucció i de formació religiosa, així com els propis de crònica del santuari convisqueren en aquesta etapa de la revista amb els d'història, ciència i poesia. Així mateix, la publicació es féu ressò de notícies civils i reli-

⁴² Vegeu: SEGUI TROBAT, Gabriel. «La revista *Lluc*, 1921-gener-2001...», *Op. cit.*, pàg. 3-6.

⁴³ *Ibidem*, pàg. 4.

⁴⁴ *Ibidem*, pàg. 4.

gioses de la resta del país, i del món, extretes d'altres diaris i setmanaris, i no fou estranya la reproducció íntegra d'articles d'altres publicacions en aquest sentit. Freqüentment, els articles publicats anaren acompanyats de fotografies i gravats en l'afany per ser una revista il·lustrada tal com el nom indicava.⁴⁵

En una segona etapa, compresa entre 1962 i 1967, com s'ha dit, la revista fou dirigida, inicialment, pel pare Cristòfol Veny, i, posteriorment, pel pare Gaspar Munar. Durant aquest període, la periodicitat de la revista continuà sent mensual i se'n normalitzà el nom a la capçalera, de manera que se substituï *Lluch* per *Lluc*. Entre els col·laboradors d'aquesta etapa de la revista –no exempta de certes convulsions per l'ús de la llengua catalana de manera íntegra d'ençà del gener de 1963 que impulsà el pare Veny, el qual fou substituït pel pare Munar, amb el consegüent retorn a l'ús de llengua catalana i castellana en la publicació–, hi hagué antics col·laboradors, com Miquel Gayà, Antoni Serra, Miquel Ferrà Martorell, Miquel Dolç, Jaume Vidal Alcover, Josep M. Llompart, Llorenç Moyà i Guillem Frontera, entre altres.⁴⁶

En una tercera etapa, compresa entre 1968 i 1973, com s'ha dit, la revista s'orientà definitivament com a publicació de caràcter cultural i es redactà íntegrament en llengua catalana, una altra vegada sota la direcció del pare Cristòfol Veny. El pare Guillem Celià en fou el sotsdirector i hi col·laboraren Josep M. Llompart i Miquel Gayà, com a cap de redacció l'un i secretari de redacció l'altre. D'ençà de l'abril de 1968, hi figurà com a director el periodista Gabriel Fuster Mayans, que no entorpí l'orientació de la publicació, i el pare Veny com a director religiós. En iniciar-se l'any 1971 hi entrà l'Obra Cultural Balear, que n'inicià el patrocini. Un dels canvis que comportà aquest fet fou la creació de la figura del conseller delegat, representant del superior general dels MSSCC, que assumí el pare Ramon Ballester. A més, hi hagué canvis en el Consell de Redacció, que passà a ser integrat per Miquel Duran Ordíñana, Gabriel Janer Manila, Damià Ferrà-Ponç, Joan Miralles i Monserrat i el pare Jaume Reynés. Durant aquesta etapa, els números publicats no presentaren una unitat característica pròpia i mantinguda, sinó que s'hi publicaren els treballs que arribaren a la redacció en funció de la qualitat, per la qual cosa

⁴⁵ Gabriel Seguí, al seu treball sobre la revista *Lluc*, destaca de l'esmentat període, comprès entre 1921 i 1961, la sèrie de treballs del pare Gaspar Munar sobre la història religiosa de Mallorca, els del pare Rafel Juan Mestre sobre el Santuari de Lluc i els voltants, i els del pare Bartomeu Bauçà sobre ciències naturals i agricultura. Per a G. Seguí, *Lluc* tingué en aquesta primera etapa un paper semblant, per configuració i finalitats, al d'una altra publicació de l'època, *El Heraldo de Cristo*, publicada entre 1909 i 1974, sota els auspicis del Tercer Orde Regular de San Francesc. *Ibidem*, pàg. 4.

⁴⁶ *Ibidem*, pàg. 4-5.

en aquests anys esdevingué una publicació molt variada quant a les temàtiques que s'hi tractaren. Entre la llista de col·laboradors nous que s'afegiren a la revista en aquesta etapa, hi trobem Bernat Vidal i Tomàs, Andreu Murillo, Francesc de Borja Moll fill, Josep M. Llompарт, Marià Villangómez, Pere Joan Llabrés, Josep Massot i Muntaner, Gabriel Janer Manila, Joan Miralles i Monserrat i Josep Maria Capdevila, entre altres.⁴⁷

4. EL FONS D'IMATGES DE TEMÀTICA FORMATIVA RELIGIOSA I EDUCATIVA DE LA REVISTA IL·LUSTRADA *LLUC* (1921-1973)

Com s'ha dit, entre la varietat d'articles publicats a la revista *Lluc* entre 1921 i 1973, editada pels MSSCC, en les diverses etapes, els d'instrucció i formació religiosa no foren una excepció, la qual cosa denota la importància que aquest orde atorgà a la formació i a l'educació en un sentit, d'una banda, religiós i, de l'altra, ampli. Aquest aspecte sintonitzà amb l'ideari educatiu de la institució missionera.⁴⁸ No foren poques, tampoc, les referències que aparegueren en aquest període al monestir i a l'escolania, a través de la secció dedicada a la crònica del santuari. Precisament en aquests articles, sobre el dia a dia de la institució, hi aparegueren freqüentment fotografies per acompanyar-los. D'entre les nombroses imatges reproduïdes en aquest període, ens centrarem en un primer inventari i una aproximació a la tipologia de fotografies utilitzades per il·lustrar i acompanyar els articles publicats, i classifiquem les que puguin resultar interessants tant des d'una perspectiva patrimonial educativa com historicoeducativa, en la mesura que puguem aproximar-nos a un corpus fotogràfic concret –el reproduït a la revista *Lluc*– i valorar-ne el possible ús historiogràfic.

Així doncs, a partir del buidatge i de l'inventari que hem fet del fons fotogràfic que conté la revista *Lluc*, en el període objecte de la nostra anàlisi, que abasta els números publicats entre 1921 i 1973, hem establert cinc grans categories: a) formació religiosa i religiositat; b) educació; c) instal·lacions; d) entorn, i e) altres. Excepció-ne les que fan referència a la categoria d'en-

⁴⁷ *Ibidem*, pàg. 4-6. A més, per a aquest període de la publicació és interessant el testimoniatge personal de LLABRÉS MARTORELL, Pere Joan. «La revista *Lluc*...», *Op. cit.*, pàg. 355-358.

⁴⁸ GELABERT GUAL, Llorenç; COMAS RUBÍ, Francesca. «El fons fotogràfic de l'escolania de *Lluc*», *Educació i Història. Revista d'història de l'educació* [Barcelona], núm. 23 (gener-juny 2014), pàg. 149-173 i GELABERT GUAL, Llorenç; MOTILLA SALAS, Xavier. «Prensa ilustrada, formación religiosa y educación en Mallorca...», *Op. cit.*, pàg. 187-195.

torn, des d'una perspectiva paisatgística, que són molt nombroses i recurrents al llarg dels anys i que no hem comptabilitzat, a la resta de categories s'han localitzat un total de 585 fotografies, 337 de les quals pertanyen a la categoria de formació religiosa o religiositat; 148, a la categoria d'educació; 48, a la categoria d'instal·lacions, i, finalment, 52, a la categoria d'altres –atesa la seva dispersió temàtica, de difícil catalogació.

Pel que fa a la categoria de formació religiosa i religiositat, a partir de l'inventari dut a terme, hom pot constatar que hi hagué un gran interès per deixar constància, d'una banda, dels exercicis espirituals que es dugueren a terme al monestir de Lluc –o a altres cases, parròquies, etc. de la congregació–, amb un total de 89 fotografies reproduïdes, i, de l'altra, de les nombroses peregrinacions dutes a terme des de la majoria dels pobles de l'illa al santuari, sobre les quals s'han localitzat 135 fotografies. Pel que fa als exercicis espirituals i a les peregrinacions, cal destacar el fet que, del total d'imatges reproduïdes a la revista, són molt més nombroses aquelles que deixen constància de la participació de laics que no pas de la dels congregants o membres del mateix orde. En aquest sentit, de les 89 fotografies localitzades de la categoria d'exercicis espirituals, 5 pertanyen a grups de congregants i 84 a grups de laics. En ambdós casos sempre són fotografies de grups de persones. D'altra banda, de les 135 fotografies localitzades a la revista sobre peregrinacions, tan sols 7 són de grups de congregants i, en canvi, 128 són de grups de laics. Hom pot comprovar que la direcció de la revista, i els seus editors, volien evidenciar i deixar constància gràfica, per al públic lector general, de la participació nombrosa de laics en tot allò que feia referència a la formació religiosa i la religiositat, en general, impulsades pels MSSCC i, específicament, des del Santuari de Lluc. En aquesta mateixa categoria de formació religiosa i religiositat, s'il·lustraren moltes notícies que feien referència també a la tasca desenvolupada per la congregació, tant en indrets de Mallorca com de fora de l'illa. Així, a tall d'exemple, s'han inventariat 70 fotografies que acompanyaren textos i notícies de l'activitat missionera de la congregació, 47 de les quals fan referència a missions a l'illa; 2, a missions a l'Estat espanyol, i 21, a missions en altres països. Així mateix, pel que fa a fotografies relacionades amb la formació de congregants en els seminaris menors propis de l'orde, s'han localitzat un total de 15 fotografies, 6 de les quals fan referència a seminaristes de centres de Mallorca; 5, a centres creats a l'Estat espanyol, i 4, en altres països. Finalment, s'han d'esmentar també diverses fotografies de congregants, 27 de les quals són fotografies de grups i 1 d'activitats en el lleure.

Dins el corpus fotogràfic reproduït a la revista *Lluc* sobre formació religiosa i religiositat suara esmentat, quant a exercicis espirituals de laics, sovintegen fotografies de grups d'exercitants provinents d'associacions catòliques, de grups d'alumnes de centres escolars de la congregació, de grups de dones –que comencen a aparèixer en els primers anys de la dictadura franquista–, de grups de militars i falangistes, etc. (vegeu la fotografia número 1).⁴⁹ Així mateix, cal esmentar la nombrosa presència de fotografies referents a peregrinacions de grups de persones provinents d'arreu de Mallorca.⁵⁰ Dins aquesta tipologia de fotografies, a més de les de peregrinacions de grups de persones dels distints pobles de l'illa, se n'han localitzat, també, de fetes per escolars tant de centres de la mateixa congregació com d'altres centres religiosos (vegeu la fotografia número 2), d'associacions culturals i cíviques, així com d'altres indrets de l'arxipèlag balear, com ara Eivissa. Aquest tipus de fotografia, de grups diversos de peregrins arribats al santuari, es reproduí de manera recurrent al llarg dels anys, però sobretot en el que s'ha considerat com a primera etapa de la revista, entre 1921 i 1961, i molt especialment al llarg de 1934, amb motiu del 50è aniversari de la coronació de la Mare de Déu de Lluc. Així mateix, les missions més nombroses, de les quals es deixà constància gràfica a la revista, són les de l'illa de Mallorca. Com s'ha dit, les missions als distints pobles de Mallorca fou un aspecte cabdal pel que fa a la tasca pastoral que dugué a terme la congregació al llarg del nou-cents. Si bé, la predicació, l'evangelització i l'expansió de l'ideari als distints pobles de Mallorca eren l'objectiu primordial, aquestes visites esdevingueren alhora un reclam per fer visitar el monestir de Lluc i una manera de captar nens per a l'escolania. De fet, hom pot comprovar a través de les il·lustracions que apareixen a la revista *Lluc*, al llarg del període en què aquesta fou dirigida pels MSSCC, que el Santuari de Lluc es revitalitzà més encara com a lloc de peregrinatge i esdevingué un focus important de cara a la pràctica d'exercicis espirituals, tant de congregants de la mateixa institució, com de grups d'escolars o de laics, procedents de totes les localitats de Mallorca. No obstant això, es constata que també sovintejaren aquelles que feien referència a les missions als països estrangers a mesura que s'anaren implantant per part de la congregació. Finalment, pel que fa a la formació dels congregants, s'han de destacar algunes fotografies dels seminaristes, principalment

⁴⁹ S'ha de destacar la presència de diversos fotomuntatges, és a dir, fotografies de grups d'exercitants superposades unes a les altres.

⁵⁰ A vegades reproduïdes de manera conjunta en les pàgines centrals i sense paginar, bé com a fotomuntatge, bé de manera individual.

fotografies de grup, dels diversos seminaris, menors o majors, dependents de l'orde ubicats tant a Mallorca, a la resta de l'Estat espanyol o l'estranger. També es deixà constància gràfica dels seminaristes tant en activitats pròpies de llur formació religiosa com en altres àrees de coneixement (vegeu les fotografies número 3 i 4).

Pel que fa a la categoria d'educació, les fotografies que deixaren registre gràfic de l'Escolania de Lluc com a emblema i icona educativa representativa de la congregació dels MSSCC són les més nombroses. D'un total de 148 fotografies inventariades en aquesta categoria, 127 fan referència a l'escolania, 35 de les quals són fotografies de grups d'escolans o blauets, 32 de llur participació en activitats religioses, 15 en activitats musicals, 9 en activitats en el lleure, 2 d'activitat teatral o escolar, 21 de participacions en actes de protocol o representació de la institució i 12 de grups antics de blauets. Continuant en la categoria d'educació, s'han localitzat 21 fotografies d'altres centres educatius tutelats pels MSSCC.

Pel que fa a les fotografies de grup de blauets, cal esmentar que en la majoria els infants apareixen acompanyats d'autoritats eclesiàstiques i civils i que hi són molt nombroses les que pretenen deixar constància gràfica de l'entorn natural del santuari en el qual residien els infants (vegeu les fotografies número 5 i 6). Així mateix, és significatiu que un nombre important de fotografies de grup d'escolans foren seleccionades per la direcció i els editors de la revista perquè apareguessin a la portada, especialment a la dècada dels anys cinquanta del segle passat, incloent-n'hi algunes que escenificaven la pràctica del cant per part dels blauets (vegeu la fotografia número 7). Pel que fa a l'activitat musical dels blauets, enregistrada gràficament i anunciada a través de les pàgines de la revista, són nombroses les fotografies que deixen constància d'actes litúrgics i protocol·laris, entre els quals hi ha el cant de la Sibil·la,⁵¹ interpretat per algun blauet. També s'han localitzat unes quantes fotografies que enregistren activitats diverses, com ara representacions teatrals per part dels escolans o activitat lectiva. També, cal fer esment de la intenció dels editors de palesar i evidenciar moments de lleure dels infants interns en la vida del monestir, sovint amb la voluntat de mostrar l'entorn natural de Lluc, tal com ja s'ha dit

⁵¹ La Sibil·la és un drama litúrgic i cant gregorià d'origen medieval —de gran difusió al sud d'Europa a l'edat mitjana— que s'interpreta la nit de Nadal a la majoria d'esglésies de Mallorca i a la catedral de l'Alguer. Constitueix un dels monuments més preuats del folklore religiós català. L'any 2010 fou declarat Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat per la UNESCO. Pel que fa al cant de la Sibil·la a Mallorca, vegeu: VICENS, Francesc. *El cant de la Sibil·la a Mallorca. Un fenomen emergent*. Palma: Documenta Balear [Menjovens, 58], 2004.

en relació amb altres tipologies de fotografies (vegeu la fotografia 8). Són freqüents les fotografies que palesen la voluntat de la congregació de fer de l'escolania un símbol recurrent a la revista, com s'evidencia també en les fotografies que es reproduïen sobre la participació dels escolans en actes protocol·laris i de representació de l'orde. Finalment, també s'han d'esmentar exemples de fotografies d'alumnes d'altres centres escolars tutelats pels MSSCC, a banda de l'Escolania de Lluc, com ara el Col·legi dels Sagrats Cors de Sóller i el Col·legi de les Germanes dels Sagrats Cors de Pollença (Mallorca) o l'Escolania del Coll (Barcelona) i de la Gleva (Vic). Altres fan referència a grups d'escolars de l'orde a Navarra o Madrid.

D'altra banda, pel que fa a les fotografies reproduïdes a la revista que hem categoritzat com a instal·lacions, d'un total de 45, com s'ha dit, 28 són d'instal·lacions del santuari o d'espais propis; 15 d'altres monestirs, cases, parròquies, etc. de la congregació; tan sols 2 ho són de centres educatius específicament —sobta que no n'hi hagi cap de l'Escolania de Lluc— i, finalment, 3 fan referència a instal·lacions de centres tutelats per l'orde. Tot i que la majoria d'aquestes fotografies fan referència als exteriors dels edificis i sovint s'ubiquen en l'entorn natural, especialment pel que fa al Santuari de Lluc, també hi apareixen fotografies d'altres possessions de la congregació, com ara el monestir de la Gleva (Vic), les cases de Navarra, o de parròquies tutelades a la República Dominicana i a Cuba. Així mateix, hom pot trobar exemples també d'espais interiors dels quals es volgué deixar constància gràfica a les pàgines de la revista, com ara la biblioteca del Monestir de la Real, el Museu i la impremta de Lluc, aules del seminari major, etc.

Deixant de banda el volum elevat de fotografies que il·lustraren l'entorn natural del Santuari de Lluc, moltes seguint el cànon de la fotografia paisatgística pròpia de les revistes il·lustrades d'aleshores, especialment pel que fa a les reproduïdes a la dècada dels anys vint del nou-cents, tot i que la majoria no van ser fetes per fotògrafs professionals, o almenys no en feren constar l'autoria, també s'han inventariat un conjunt de fotografies de difícil catalogació temàtica, atesa la seva diversitat, 52, que hem categoritzat amb el nom d'altres. En aquesta categoria s'han inclòs aquelles fotografies que deixaren registre gràfic d'aspectes molts diversos relacionats amb el santuari i l'orde dels MSSCC, com ara: fotografies de celebracions i actes religiosos duts a terme al Santuari de Lluc, amb la presència de diverses autoritats civils i religioses. La revista destacà molt la visita del rei Alfons XIII l'any 1929 —dedicant-hi la portada del número 109, que aparegué el novembre d'aquell any— i la del general Franco, l'any 1961; també visites de grups de joventuts catòliques, tant de

Mallorca com de fora de l'illa, de grups de militars i falangistes; trobades de joves cristians; de confraries dedicades a la Mare de Déu de Lluc, etc.

5. A TALL DE CONCLUSIÓ

Com s'ha dit, una línia d'investigació que comença a rebre algunes aportacions en els darrers anys –entre les que han fet ús de la fotografia com a font per a la història de l'educació– a casa nostra és la que ha prestat atenció a l'ús que es feia de la fotografia com a instrument per reforçar els discursos textuais en la premsa gràfica i les revistes il·lustrades en reportatges gràfics d'interès educatiu adreçats a un públic no especialitzat. En el present article ens hem apropiat a l'ús que es féu de la fotografia a la revista il·lustrada *Lluc* per reforçar els reportatges, les notícies i informacions d'interès educatiu que s'hi publicaren, en un sentit genèric i ampli, incloent-hi la formació religiosa, i hem ofert al lector un primer inventari i catalogació de les fotografies.

En aquest sentit, a tall de conclusió, pel que fa al corpus fotogràfic reproduït a la revista il·lustrada *Lluc*, hom pot comprovar que un dels conjunts més nombrosos i destacats de fotografies inventariades i analitzades es refereix a les fotografies de grups de persones que feren exercicis espirituals al Santuari de Lluc o en altres monestirs tutelats per la congregació missionera. Un altre grup important i nombrós de fotografies reproduïdes en la publicació esmentada donà compte de les diverses peregrinacions fetes en honor de la Mare de Déu de Lluc des de diferents localitats de Mallorca i per part de multitud de col·lectius d'índole diversa. També foren freqüents les fotografies de les instal·lacions del santuari i dels seus voltants, o d'altres monestirs i instal·lacions pròpies de l'orde dels MSSCC. No obstant això, les fotografies més interessants des d'una perspectiva específicament educativa foren les reproduïdes al llarg d'aquests anys sobre l'Escolania de Lluc –principalment fotografies de grup, encara que també de participació en activitats diverses, com ara musicals, litúrgiques o de lleure, etc.–, que són les més nombroses. Així mateix, també hi apareixen algunes fotografies de grups escolars vinculats a l'orde, a més de la mateixa escolania. Finalment, són força interessants les diverses fotografies reproduïdes dels seminaris –centres de formació religiosa i humanística dels futurs missioners. Cal fer un esment especial del fet que en l'ideari dels MSSCC l'escolania i el seminari foren concebuts des d'una perspectiva de continuïtat formativa i de foment de vocacions envers la congregació. De fet, en l'ideari del pare Joaquim

Rosselló, fundador de l'orde, religiositat i educació constituïren un binomi en estreta relació, que s'ha perllongat al llarg del temps.

Finalment, s'ha de dir que les fotografies publicades a *Lluc* en el període de 1921 a 1973, si bé apareixen reproduïdes en aquesta publicació amb la intenció d'il·lustrar els articles als quals acompanyen, sovint de crònica del santuari, ens poden aportar altres informacions interessants des d'una perspectiva patrimonial (tota aquella informació objectiva que ens transmeten, allò que hi apareix i que, per tant, existia, com ara les instal·lacions de l'orde, etc.), així com altres dades d'interès historicoeducatiu ampli que podran sorgir d'interrogar-les: què pretenien amb la seva publicació els editors de la revista?; per què es van triar aquestes fotografies i no unes altres?; quina imatge es volia transmetre o projectar al públic lector, i a la societat per extensió?, etc. Els textos i fotografies de *Lluc*, d'interès estrictament historicoeducatiu des d'una perspectiva escolar, donen compte de la percepció que la congregació dels MSSCC tenia, principalment, de l'escolania –a la qual atorgaren un paper preponderant en les fotografies que reproduïren a la revista com a icona representativa de l'activitat educativa, i alhora com a símbol emblemàtic, de l'orde– i dels altres centres educatius que tutelava –reproduïts en menor mesura–, del treball que s'hi feia, dels seus alumnes, les instal·lacions, l'entorn, en definitiva, de la seva importància per l'orde i de com van voler projectar aquesta imatge a la resta de la societat. D'altra banda, i en un sentit formatiu més ampli, destaca la importància atorgada a la formació religiosa i espiritual, de la qual la publicació es féu ampli ressò en textos il·lustrats amb fotografies –d'exercitants espirituals, peregrinacions i missions, principalment.

Fotografia 1. Grup de soldats que feren els exercicis espirituals al Santuari de Lluc en 1943 [*Lluc*, Any XXIII, núm. 269 (gener de 1943), pàg. 9]

Fotografia 2. Peregrinació en honor de la Mare de Déu de Lluc de nenes de les escoles catòliques de Felanitx en 1936 [*Lluc*, Any XVI, núm. 191 (juliol de 1936), pàg. s/n]

Fotografia 3. Alumnes del seminari major de la Real en una classe d'història natural en 1945
[*Lluc*, Any xxv, núm. 299 (juliol-agost de 1945), pàg. s/n]

Fotografia 4. Seminaristes de la Real a la sala de lectura en 1945
[*Lluc*, Any xxv, núm. 299 (juliol-agost de 1945), pàg. s/n]

Fotografia 5. Fotografia de grup dels blauets acompanyats de pares del santuari, del bisbe Campins i altres canonges en el xxè aniversari de la coronació de la Mare de Déu de Lluc [*Lluc*, Any iv, núm. 9 (setembre de 1921), pàg. 149]

Fotografia 6. Fotografia de grup dels blauets sobre un turó a l'entorn natural del santuari [*Lluc*, Any xi, núm. 129 (agost de 1931), pàg. xxxiv]

Fotografia 7. Fotografia d'escolans cantant en una activitat musical i litúrgica que fou utilitzada per il·lustrar la portada de la revista [*Lluc*, Any XXXII, núm. 376 (febrer de 1952), pàg. s/n]

Fotografia 8. Escolans blauets d'excursió per l'entorn natural del monestir, en concret la fotografia fou feta a l'aqüeducte del Gorg Blau (Escorca) [*Lluc*, Any II, núm. 14 (febrer de 1922), pàg. 23]